

Sarkadi Imre: Cikkek, tanulmányok

A Sarkadi-életműsorozat harmadik kötetének először a gazdagsága tűnik föl. A majdnem ezeroldalnyi „cikkek, tanulmányok” — ahogy a cím mondja. Aztán a tartalomjegyzék még többet elárul erről a gazdagságról, riportok, interjúk, glosszák, szociográfiai tanulmányok, kritikák, esszék, színházi jegyzetek, beszédek, vitairatok, felszólalások, jegyzőkönyvek sorakoznak egymás után. Az olvasó okkal hiheti teljesnek az összegyűjtött anyagot, különösen, hogy az „előszó helyett” íródott bevezető még meg is erősíti ebbeli hitében. Roppant bő ez a válogatás, a bevezető írójának mégsem ártott volna hangsúlyoznia, hogy fontos írások is kimaradtak belőle.

Kimaradtak azok, az újságíró fejlődése szempontjából döntő fontosságú írások, amelyek a *Tiszántúli Népszavában* jelentek meg. A jobboldali lapnál, a Debreceni Újság-Hajdúföldnél eltöltött három év után hogyan fogadja Sarkadi a felszabadulást, mi az álláspontja 1945-ben? — az érthetetlen okból kihagyott írások erre a kérdésre segítettek volna választ fogalmazni. Ugyancsak nagyon hiányzik a kötetből a *Marxizmus és parasztság* című esszé is, amelyet a Valóság közölt 1946-ban, s amelyben Révai József Marxizmus és népiesség című könyvéről mondja el a véleményét Sarkadi. Az esszé megkerülhetetlen az induló író vizsgálatakor is: mutatja a kezdetét annak az útnak, amelyet a marxizmussal ismerkedő, majd azt egyetlen világnézetként elfogadó Sarkadinak meg kellett tennie. Az 1945-ös év cikkeinek közlése pedig egy másik út szempontjából lett volna lényeges: ezek az írások a parasztsághoz közeledő embert, írórt mutatnák. Azt az ifjút, akinek a világháború éveiben alig-alig van mondanivalója a parasztokról, nemhogy a parasztságról mint osztályról beszélne — hiába nőtt föl a népi írókon! —, s aki a szociáldemokrata újságban, a Tiszántúli Népszavában minden mással foglalkozik, csak a legnagyobb jelentőségű eseménnyel, a földosztással nem. Hogyan lesz a kissé arisztokratikus magatartású fiatalemberből a megújhodott magyar falu egyik legjobb krónikása, hogyan áll — a *Debreceni Szabad Szónál* eltöltött rövid idő után — teljes mellet a szegények, a parasztok mellé, hogy aztán végül, már jóval később, ismét elforduljon tőlük, s így nyilatkozzék: „... a parasztok, azt hiszem, mindig panaszkodtak, mióta világ a világ”? A válaszok egy út kezdetét és végét jelölhetik, akárcsak a szépíró Sarkadi életművében mondjuk a Prófétától a Szeptemberen át a Ház a város mellett című drámáig megtett út. A kötetben nem szereplő cikkek, tanulmányok e válaszadásban segíthettek volna tehát, jöllehet, a felelet így is kiolvasható a könyvből. Ki az az ellentmondásos helyzet, amikor egy fiatalember riportjaiban, szociográfiáiban egyebet sem tesz, mint a szegényparasztság panaszainak ad hangot, a kritikái és jegyzetei egy részében viszont a művészek, tudósok elkötelezetlenségét, mindenek fölött állását hangoztatja. „Tiszta” irodalmat említ, *Mecsnnyikov példája* pedig arra jó számára, hogy leszögezze: a Mecsnnyikovokhoz hasonlók jelzik az emberi haladás mérföldköveit, „s az idő s az utódok akkor is őket igazolják, ha a nép... az uralkodó osztályok félős aggodalmával fogadja őket”. Az újságírói pálya vége felé egészen másfajta szemlélettel találkozunk aztán: ekkor nem valamilyen kiemelkedő egyéniség, hanem egy kiemelkedő cél — a szo-

cializmus — hamisan értelmezett érdekében nem vesz tudomást a valóságról. Kicsiknek mutatja a bajokat, szinte elbogatellizálja őket, még 1954 végén is. Mintha a parasztság egyetlen gondja valóban az lett volna, amit az *Elintézett panaszok* felhoz, hogy nem lehetett korpát kapni, mintha nem lett volna „mérhetetlen bizalmatlanság ... a tömegekben” — ahogy a *Közelebb a valósághoz* című felszólalásában elismeri, érdekes módon: korábban, mint a korpaesetet említő cikke. Nemcsak a parasztsághoz való viszonyát tekintve fontosak ezek a művek. Fontosak azért is, mert elárulnak valamit abból, mennyire ismerhette a Rozi, a Gál János útja írója a valóságot. „Az újságíró a tanácsházára vagy a pártbizottsághoz megy, ott elmondják neki az adatokat” — nyilatkozik az anyaggyűjtés nehézségeiről Sarkadi, azokat a balmazújvárosi hónapokat idézve jó példának, amikor mint tanító igazán közel kerülhetett a valósághoz. Olyannyira közel, hogy kicsit meg is perzselhette az — a szépirodai pályáján legalábbis ettől az időtől kezdve fordul mindinkább az erkölcsi kérdések felé, és szerepelteti a paraszthősök után az értelmiségieket.

A Cikkek, tanulmányok a kihagyott írások ellenére is nagy jelentőségű. Mondhatjuk; legendaoszlató. Végképp megsemmisíti azoknak az érvelését, akik csak a parasztírók látták-látták Sarkadiban. De azokét is, akik műveltségének fogyatékoságairól beszélnek. Különösen a színházi előadásokról írott jegyzetek, a Válaszban megjelent színikritikák bizonyítják: mennyire birtokában volt a fiatal, huszonhat-huszonhét éves újságíró azoknak az ismereteknek, amelyek nélkül nincs igazán jó kritika, amelyek nélkül esetlegesegek lesznek a bírálat szempontjai s döcögős a stílus. Az irodalomról, egy-egy könyvről, egy-egy életműről vagy egy-egy jelenségről beszámoló tanulmányok, jegyzetek ugyanerről árulkodnak: nagyon is tájékozott volt a szerzőjük, nagyon is tisztában volt vele, mi érték s mi nem. Minden erőltettség nélkül tudott jelenségeket egymással párhuzamba állítani, mert megvolt hozzá a vezérlőelve. A színházi előadásokat például aszerint mérte, mennyire szolgálják a magyar dráma s a magyar színjátszás ügyét, vagy mennyire esnek közel azokhoz a népszínmű-operett művekhez, amelyek a „legnagyobb ártást” végezték a színpadokon, mert „a nagy elkenések, a nagy igénytelenítések” alkalmi voltak. Sarkadi drámáinak elemzéséhez is sok fogódzót kínálnak ezek a színházi jegyzetek: dramaturgiai elképzeléseiről, eszményeiről vallanak. Az irodalmi kritikákban már nehezebb egyetlen vezérlőelvre találni — csak az ötvenes évek felé, amikor Móriczot írja zászlajára, ismételteti egyre gyakrabban a népszerűt elvét. Egyébként a kiválasztott szerzők is mutatják, Joyce-től Sárközi Györgyön át Benjámin Lászlóig, hogy mennyire „mozgó” esztétikai szempontok vezették Sarkadit. S hogy mennyire más volt a szépirodai gyakorlata, mint esztétikai mércéje. A Sarkadi-életművet tekintve éppen ezt lehet furcsállni, ezt a kettősséget. Korán felismerte például a sematizmus, a „csupán jó és rossz szelvényben” mozduló szemlélet korlátait, s mégsem tudta elkerülni őket. Nagy Lajos könyvéről szólva már 1946-ban hangsúlyozza, mennyire aggasztóak a jelenségek. „A szemünk előtt kezdődött el egy folyamat, amitől, ha nem is az irodalmat, de jó íróinkat biztonságban hittük: a korszerűsített mondanivalók ismételtetése.” Ennek a folyamatnak Sarkadi a hadifogolyregényével már akkor is részese volt, amikor a kritikát fogalmazta, később pedig, 1950 körül még inkább elmondható ez róla. Mindenesetre mint kritikust jellemezte az a ritka erény, hogy egy-egy kötetéről szólva az egész életműre tekintett. Nem kiragadott; összefüggésbe állított egy-egy alkotást. Ha nem így lett volna, aligha tudja megírni Németh László regényének, az *Iszony*nak máig egyik legjobb elemzését, a *Vita közben* című esszét. S aligha tud máig érvényeset mondani Móricz Zsigmondról vagy Jókai Mórról, a népi irodalomról vagy a sematizmus kérdéseiről. Kritikáin, esszéin, jegyzetein érződik Szerb Antal és Németh László jótékony hatása. Mint ahogy alighanem Németh László-hatást kell abban is gyanítanunk, hogy annyit foglalkozik a nevelés, az oktatás ügyével. Új értelmiséget nevelni, mindent megtenni az iskolákért — kezdettől fogva ez a cikkek központi gondolata 1945 után. „Az iskolákon áll vagy bukik a demokrácia jövője. Elemi, középiskola vagy egyetem, az emberibb életformára kell, hogy neveljen” — írja 1945-ben, s aztán is figyelemmel kíséri a falusi tanítók, az őstehetségű gyerekek és az

iskolák sorsát. Olyan mondanivaló ez Sarkadi számára, amely — sajnos — mindig korszerű.

Az újságíró pályáját tehát az ilyen értelemben vett korszerűség is jellemzi. A Szabad Szóban megjelent riportjai, riportsorozatai mindig fontos kérdésekről szölkak, égető gondokról adtak hírt. Akár a telepések gondjairól beszélt az újságíró, akár arról, hogy a szegényparasztokat „ma is kiuzsorázza az intéző, a bérlő és a pesti ügyvéd”, akár a malomuzsoráról, akár a pénzhiányról — mindig úgy szólt országos ügyekről, hogy a paraszti társadalom legelnyomottabbjait képviselte. Pedig ritkán kerülhetett közvetlen kapcsolatba riportalányaival. Nem is mondjatta el azok az élőbeszéd közvetlenségével sorsuk állomásait. Az újságíró nem híve a részletezésnek. Inkább kivonatolja a sorsokat, megkeresi és kiszűri azokat a közös jegyeket, amelyek nem annyira az egyes embert, mint inkább egy egész falut vagy egy egész vidéket jellemeznek. Szükségszerűen következnek ez a szűrés, általánosítás a riporter szerepköréből is. Abból, hogy sokszor útítársa, kísérlje az ország legkülönbözlőbb helyein parasztnapot tartó pártvezetőknek, s ezeken a parasztnapokon jegyzi le cikkei anyagát. A jegyzőkönyvvezető hitelességével és frissességével. De személytelenségével is. A nagy társadalmi átalakulások idején a közös gondokra figyel, nem az egyes ember bajaira. Így biztathatott a földreform első éveiben paraszti radikalizmusra is. Önállóságira, hogy a parasztság vegye kezébe sorsa irányítását. S ha kezdetben volt is magatartásában vitatható elem, ha jellemezte is a kirekesztő szemléletet, hogy szinte kizárólag csak a parasztság érdekeit akarta képviselni — korán eljutott annak felismeréséig, hogy „összefogás csak egyféle létezik, a dolgozó osztályok összefogása minden más ellen”. Így számolt le, s igyekezett másokat is leszámolásra bírni a „Magyarok, fogjunk össze!” hamis mítoszával, és így hangoztatta 1947 elején: „... Igazi parasztpolitika csak az, amelyik a másik nagy feltörő osztály, a munkásság szövetségét találja meg.”

A Szabad Szóra, az 1945-ös, 46-os időkre visszaemlékezve azt írja ugyan a *Közéletben a valóság*hoz című jegyzetében, hogy elméleti tudásával felvértezve „kiigazította” a látott naturalista valóságot, ám ez a kiigazítás korántsem érződik úgy, mint például a későbbi, a Szabad Népben megjelent cikkei esetében. Inkább ez utóbbiakra nézve találó a vallomás: „Az ember idegeiben, ösztöneiben benne élt, hogy tulajdonképpen milyen jó dolog az, ha a látott valóságot úgy mutatjuk meg, hogy ettől az emberek százezrei vagy milliói kedvet kapjanak ahhoz, hogy valóban úgy viselkedjenek, mint ahogy mi látni szeretnők őket.” A különbség nemcsak abból adódik, hogy az 1950-es években Sarkadi már szakított a rendszeres újságírással, s hogy kevésbé ismerte a társadalom problémáit, mint régebben. Az sem elhanyagolható szempont, hogy mennyire belülről fakadó igény, szükség volt a „kedvcsinálás” 1946-ban, mennyire a gyakorlatból következett, s hogy mennyire lehetett penzumszerű ugyanez, évekkal később. Közvetlenül a felszabadulás után valóban amellelt az újságíró mellett lehetett Sarkadi — ő maga is ilyennek számítván —, aki azzal ment ki vidékre, hogy megmutassa, kik az országépítés akadályozói. Amikor azonban jó nyolc évvel később mint követendő példát említi az ilyen újságírót, nincs mögötte tény, nem tudja cikkeivel bizonyítani, hogy ő legalább ilyen riporter lett volna, akár egy-két évvel előbb is. Esemény és valóság így ütközik újságíró pályája késői alkotásaiban. S így igazolódna azoknak a tétélei, akik ez idő tájt mereven elválasztották a művész Sarkadit a teoretikustól. Nemcsak az újságcikkek, de a kritikák, írószövegségi felszólalások is bizonyítják: sokszor látta a jót az író, követni mégsem tudta. Alkalmanként pedig mint teoretikus is tévedett. Különösen a „politikai költészet” színvonalának megítélésében. Itt az ízlése is megbicsaklott. Azok közé tartozott azonban, akik öngyötrő módon néztek szembe saját hibáikkal, akik komolyan vették saját tévedéseik kiigazítását. Minderre talán *A sematizmus kérdései* című önbírálata a legbeszédesebb példa. Sematikus, rossz kisregényének, a Rozinak úgy ismeri el ebben a gyengéit, hogy nem hagy kétséget affelől: komolyan gondolja, amit mond, nem a látványos viviszekció vezet. Vitái — amelyek közül a kötet sajnos nagyon-nagyon kevéssé utal — bizonyítják: szereti, ha ellenfelei kihozzák belőle azt, amit csak tud egy-egy témáról. El kell hinnünk, hogy hálás a vitapartnereinek — mint

Komlós Aladárnak írja —, amiért eszébe juttatnak olyasmit is, amire eredetileg nem gondolt. A tanulni, gyarapodni vágyó, s kivetnivalót még a leghevesebb vitákban sem találó ember magatartása ez.

Ami egyáltalán nem jelent simulékonyságot, engedelmességet, hajbókoló alázatosságot. Különösen pedig határozatlanságot nem. A kötet írásait olvasva leginkább ez a határozott hang a meglepő. Nyilván összefüggésben van ez az ismeretek gazdagságával is. A szerző iskolázottságával. Ettől függetlenül azonban még érezhetné a kötet mai olvasója tétovának egy-egy cikk gondolatvezetését, bizonytalannak az írói állásfoglalást. S vádolhatná például a színházi jegyzetek íróját fiatalos feltűnési vággyal, nagyotmondással, szertelenséggel, kiérleletlenséggel. Hiszen a kritikus sorra leírja a legnagyobb színészekről, hogy reménytelenül rosszak, hogy önmagukat ismétlik, hogy nem tudnak magyarul beszélni. Mindez azonban éppúgy meggyőzően hat, mint amikor például az „elbürokratizált forradalom”-ról beszél a szerző, vagy mint amikor Móricz Zsigmondról szólva kifejti, mennyire nem volt magyar prózaírója a múlt századi irodalomnak. S az olvasónak eszébe sem jut kételkedni, pedig az utóbbi esszében például Kemény Zsigmond nem említődik jelentőségének megfelelően, s másutt is figyelmen kívül hagy a szerző fontosnak tetsző szempontokat, jelenségeket. Mitől mégis a határozottság, magabiztosság érzése? A stílustól, a gördülékeny előadásmódtól föltétlenül. És Sarkadi írásait, legjelentéktelenebb témájúnak látszó újságcikkeit máig élte ez a sodró lendület. Nem lehet nem észrevenni, mennyit fejlődött a stílus tekintetében is a zsenéket író Sarkadihoz, de a Tiszántúli Népszava újságírójához képest is a színházi kritikus vagy a riportszociográfiák szerzője. Ugyanakkor az is észrevehető, ha a téma nincs az író kedvére: ilyenkor sokszor fut általánosságokba a mondanivaló, sokszor akadozik a nyelv. Megfigyelhető ez riportjai egy részében is, leginkább azonban a franciaországi tudósításokban. Nem sok élményt szerezhetett francia körútján. Mert Sarkadi cikkeinek ez is egyik titka: akkor igazán sodróak, magukkal ragadóak, ha valamilyen nagy élmény diktálja őket. Valamilyen fontos ügy. Lehetett-e persze fontosabb ügy, mint a megújuló ország krónikásának lenni, mint rendszeresen hírt adni a születő magyar színházról, újjáéledő irodalomról? A Cikkek, tanulmányok szinte valamennyi írását ennek a születő újnak a varázsa lengi át, ezáltal többek, mint dokumentumértékűek. S ezáltal is van, hogy nemcsak „támaszai és néhol magyarázói” a Sarkadi-életműnek, miként a kötet bevezető sorai mondják. A Cikkek, tanulmányok maga is életmű lehetne, s nem is akármilyen.

Ezért kár, hogy a szöveggondozó és összegyűjtő *Kónya Judit* nem bánt elég figyelmesen ezzel a kötettel. A két nagy hiányon kívül megemlíthetnénk még apróbbakat is. Olyan kritikák kimaradását, mint a Magyarokban megjelent Nagy Lajosról szólót vagy a Benjámin költészetével foglalkozót. Rámutathatnánk arra a furcsaságra továbbá, ami a drámakötetet is jellemezte már: a dátumozások helyenkénti önkényes voltára. Érthetetlen például, hogy a *Harc a gyerekért* című elbeszélés keletkezési idejét miért 1952-re teszik — igaz, kérdőjelesen —, amikor a Darvas Józsefnek írt hagyatéki levél világosan elárulja: Bodnár Imre tiszántúli tanító elbeszélése 1953-ban, Balmazújvároson született. Éppígy érthetetlen *A népi irodalomról* című írás dátumozása: hogyan lehet 1950-re gondolni, amikor a szöveg, a Válaszra való hivatkozás egyértelműen tanúsítja: az 1949-ben megszűnt folyóirat számára készült a tanulmány. Szólni lehetne aztán a hagyatéki írásokról külön is. Vajon csak ennyi maradt volna Sarkadi után, s vajon miféle szempont diktálhatta, hogy ne közölje a kötet szöveggondozója egy-két Sarkadi-levél címzettjének nevét és az írás idejét. Ezek az apró kifogások az összegyűjtő hatalmas munkájának érdemét nem vitatják el. A hibák aprók, könnyen elkerülhetők lettek volna. De talán nem árt figyelni rájuk, majd egy valamikori teljesebb kiadás alkalmával. Mert úgy tetszik: Sarkadi cikkeiből, tanulmányaiból még gazdagabb kötetet lehetne összeállítani. (*Szépirodalmi, 1974.*)

MÁRKUS BÉLA